

ՕՐԱԳԻՐ ԶՄԻՌՆԻՒՄ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ԵՕԹՆԵՒՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԶՄԻՌՆԻՒՄ ՈՒՐԲԱԹ 26 ՅՈՒՆԻՍԻ 1857

ԹԻՒ 550

ԶՄԻՌՆԻՒՄ • 12 ՅՈՒՆԻՍԻ

Նախընթաց թուոյն մէջ համառօտ մը յիշատակութիւն ըրեր էինք խաղաղ մէջ ծագած ապստամբութեան՝ որու վրայօք Ն. Կոպրու լուսագիրները մանրամասն տեղեկութիւններ կուտան։ Ապստամբութեան բուն տեղը ու վառարանն է Ղենդուք քաղաքը, և գլխավորին է Մացցիի անուն մէկը։ Առաւարտութիւնը հետագայում թիւնը շատ զենքեր ու պատրաստութիւններ գտած է, որով կիսաշուքի թէ երկու տարեկէն ի վեր է այս բանին համար նախապատրաստութիւնը։ Ապստամբութեան ոգին միայն Նախընթաց թեան մէջ կեդրոնացած չէ, այլ Ն. Կոպրու քաղաքը ուրիշ կողմերն ալ ձգած է իւր շառաւիղները։ Թէոր ժամանակին առաջը չունենալով զաւազանի գաւազան թէ, Նախընթաց թուոյն զոհ պիտի ըլլար այս անօրէնութեան։ Այսինքն նշանակալից յիշատակութեան ցաւալի հետեւեալները պիտի կրէք։ Առաջ է շտապակալ ըրողք աստուածային նախախնամութեան՝ որ թէ Մացցի զիւր թէ Մագցիի և թէ Նախընթաց թեան երկրորդներուն մէջ կառավարութեանց արեւմտեան հսկողութեամբ շուտով առաջընթաց տեսնուցաւ։ և հասարակութիւնը ամենեւին համակարգութիւն մը չցուցաւ խռովակներ մտնող, ուրոնք թէպէտեւ ազատութիւն կը քարոզէին, բայց խաղաղասէր մարդիկ փորձել իմացած են թէ այն ազատութեան բառին ներքեւ թէ աւրինահեղութիւններ ու անախտ եկեղծուածութիւններ պարունակուած կան։ ասոր ձաշակը քանի քանի անգամ տուած է Ն. Կոպրու, մանաւանդ Վաղարշի։ Վաղարշի օրէնսդիր ժողովոյ ընդհանուր ընտրութեան ժամանակ այս պիտի փառագոստ յիշատակութեան մը ոգին մէկէն մէկ իւր զաւազանութեան մէջ հեղձուցաւ ներքին խռովութիւն և խռովութիւն։

ՔԱՂԱՔԱՒԱՐՈՒՄ

Ի սոսիք խաղաղութիւն մը։

Սերկեանքն օր միտք իմ յամեն յոյժեղութեան վրէժն, ի տեղադրել իմ Հայաստանի իրաւունքներն։ Զի ուր երբեքն արգիտութեան արեւը, աւաղ մասնախաղ, եւ թորգոման մանկանք թափուրի գիտութեանց լուսարեւոյն շարքաբէն ըզմայրենի զիւրեանք բարբառ երկնատուր։ Ի Յունական և Ալեքսի ի յախճապա խաղաղութեան։ Առաջ ընկաւեմ ըզմայրենի ծագեալ Արքի նորափառ։ Ու ի կորուստ զաւանդեալ արաւածէ ըզմաւոր։ Ի մանայն պարագայ ծաղիկը անուշադր զարդարին։ Սերազանի բանին զրուէք է զիւրեան տաճարին։ Առաջ սուր ամառք Սոհակ Սերապի ի մի հոգի և ի սիրտ։ Առաջ իմ միշտ անձամբ ըզմայրենի մանկանց զեւաղութիւն։ Զի մաստութեան կանգնեն ըզմայրենի մի զրուէք Հայաստան։ Եւ փորտուր անգիտութեան անգ անգիտութեան ի խաղաղութեան։ Վեհն Արարատ ցնծայ յայնժամ ժողովոյ ի գէմն հրաշափառ։ Եւ համարեն ըրերք բարձուր և գաւառ Մասեայ սանուն պար։ Զի հոգեւոր Գարուն պայծառ արդէն ըզմայրենի ծագեալ։ Ոսկեպաճաճ անգիտութեան անգ անգիտութեան ի խաղաղութեան։ Ի մաստութեան գայ միտանէ ի յաւաքատու Արարատ։ Պարակ անուն ի ծախառուն ոչ զաղանցիկ գաղտնիքայ։ Սաւառնութեան ընդ Արեգին նախ իմեն Արարատ։ Եւ առ Մարտիկ և առ Սահակ ծայն արձակէ խաղաղութեան։ Ի զոյգեալեան ինչ տըրփաւր ծերայ ծրգանց անմասն։ Զի մաստութեան եղեմահիւս եւ ըզմայրենի փառալուստ։ Բարեկցի ի ձեռ գըլուսն ոչ զիտապետ գերափառ։ Որովք պանծայ Հայաստանայց եկեղեցի ու զգափառ։ Քանց երկինք բարեկցում արդ հաճեալ պարգեւ։ Զի ձայնալի տառա հաւեղ հիւսն Հայկայ անարգէ։ Զի ձայնալի տառա հաւեղ հիւսն Հայկայ անարգէ։ Տես ըզմայրենի տառա հաւեղ հիւսն Հայկայ անարգէ։ Հապա զարթիք, գործիք Մազաք գուր Վարդանան զարաւախ։ Առաջ իրաւայ երգել ըզմայրենի շուք ընծայել զարձակին։ Սուրբ թորգոմանց մի Սահակ և Սերապի անմասն։ Երախտագէտ ընեն նոյն անգիտ ծրգանց բարեկց։

Գ. Գրիգոր Պ. Պարպիզանիան։

կը համարուի Նախընթաց թ. խաղաղասէր թագաւորին։ Հիմաի գրեթէ ամեն տեղ հանդարտութիւն կը տրուի, և ապստամբները օրէնք ձեռք կանցնին և արժանաւոր պատիւներ կընդունին։

Վաղարշի օրէնսդիր ժողովոյ ընտրութիւնը բոլորովին լրմնացած է։ Հակառակօրէնց կողմէն 8 հոգի ընտրուած են։ Բայց ասոնք ամենեւին մեծ մաս մը չեն կրնար կողմնել, և որքան ջանք ընեն իրենց ազդեցութիւնը միշտ ախար է։ Վարդ պիտի տեսնենք այս ընդհանուր ընտրութեան ցուցակը։ Եւսկէ յայտնի կերպով թէ հակառակ կուսակիցները օրէնք նուազեցուցաւ և և այժմեան կառավարութեան համախոհք միշտ կաւենան, որ յայտնի ապացոյց մըն է Նախընթաց թ. կոյսեր արդարասէր կառավարութեան։

Նիգիլիոյ տէրութիւնը գեւ բարձրովին ազատ չէ անգիտական Հիւսիսային ապստամբութիւններէն, որ գեւ կը շարունակուին առանց մեծ փառքի մէջ գնելու տէրութեան ապահովութիւնը։ Եւսկէ տեսնուած է միայն զինուորական կարգին մէջ ամբարշտած է ապստամբութիւնը ու ժողովոյ ընդհանուր մասին հետ հաւատարիմ ու հիւսիսային մէջ գնելու տէրութեան փառքը կը յուսացուի թէ քիչ ժամանակէն պիտի զսպուին բոլորն ալ, և փորձել պիտի իմանան իրենց յանդիմութեան փառքը իրենց օրինաւոր պատիւները ընդհանուր։

Ն. Կոպրու թեանց և ապստամբութեանց մանրամասն պատմութիւնները օրագրութեանց մէջ կարգաւորվ կը պարտաւորով օգտաւարաւ լայսեր, որու ամենաբարձր հովանաւորութեան տակ հանդիստ ու երջանիկ կեանք կը վարէ։ Վեհ կողմէն հարաւորօք շարժած կը զանաւան ազատութիւններով և միւս կողմէն իւր ծառայութեան։

«Միջոցաւ քահանայի Արեւելոյ յաղագս համապատուութեան երկնատանց Արեւելոյ» կը խոստանա ծանոթութիւնը և Հաւաքման Արեւելոյ կը խոստանա տէրութեան սերունդները և անոր գէմ Հայոց ազգին ինչ համարում ու կարծիք ունենալ։

(Հարաւորութիւն) (1)

Ն. Կոպրուի երկու բուն ունիք ապացուցանել են, որ մեր խաղաղութեան բուն առաւելան է, Հայոց եկեղեցոյն Համայնաթիւնը գէմ ինչ համարում ունենալ։ Եւսկէ տեսնուած է, որ փորձերը ու զգալի Վաղարշ կը վերաբերէին, որոնց գումարիւր նոյն իսկ Վաղարշ զըզմամբը կը ըլլար։ Ն. Կոպրու Հայոց եկեղեցոյն Վաղարշ գլխաւորութիւնը խաղաղութեան անտի ծանցեցած ըլլար, ինչպէս կուգէ հաստատուէ։ Վաղարշ լի պէտք էր որ բոլոր ազգէն մէկէն ընդունուէր անոր օրէնքն ինքիւրենից, և ամենեւին ընդգրկուած լիւր մը չկրէր, զորոնք միայն Վաղարշի մէջ ինչպէս քանի մը անգամաւ ըսինք, առ երեսու կամ տէրութեան օգտին համար ընդունել կուգէին և ի գործ գնել անոր ինքիւրենից։ Բայց բնու ժամանակ մը և գոր մը չէ եղած որ ընդհանուր ազգին համահաճութեամբ թղթակցութիւն ըլլայ, կամայապէս խոսիմ, ի պարտաւորութեան եկեղեցոյն ծանցեան Վաղարշ գերաւորութիւնը։ Թեպէտեւ երբեքն հանդիպած է որ Վաղարշի տառա անանձնական իր գրեւ, բայց անոնց թղթակցութեան մէջ և ոչ մէկ գիծ կը պարտաւորուէ զըզմայրենի տէրութեան վերաբերեալ տրոպաններ և բարձրագոյն պատուանուններ, ինչպէս

(1) Տես լուսաւոր 547-548 և 549 թիւերը։

(2) Պատմ. հայոց հատ. գրեւ 155։

մէջ գտնուող հաւատարիմ անձանց արժանաւոր վարձատրութիւններով աւելի հաստատուն կընէ իւր և հպատակացը մէջ եղած առնչական կապերը, և կերպիւ մը բարձրովին կը բարձրէ իրեն ամենուն սիրտը երախտագէտ զգացմունքներով լցուած։ Իւր ժողովոյ բարձրութեան և խաղաղութեան համար ամենեւին բան մը չի նայեր։ Եւսկէ նոր կարգաւորութիւններով իւր տէրութեան բոլոր գաւառները կը զարգարէ, նոր լանդմարի կանոնները որ իւր վեհաձեռն արտին պարգեւներ են, ամենայն ճշտութեամբ պահպանուելուն նախանձաւոր ըլլալով, մեծ ջանքով կը հսկէ աւանդ գործադրութեանը, զիտնալով ստուգապէս որ իւր հպատակացը ճշմարիտ երջանկութիւնը անոնց վրայ կը կայանայ։ Ն. Կոպրու կաւ է անշուշտ որ անցածներուն Ն. Վեհափառութիւնը հրաման ըրաւ որ Յունաց պատրիարքարանը ժողով մը գումարուի մօտերս՝ համայնալ 1856։ Յիշեալ ժողովին անդամները պիտի ըլլան 7 արքեպիսկոպոս, 12 աշխարհաւոր և 30 հոգիի չափ ալ զաւառական երեսփոխաններ։ Իսթանբուլ Նորին Վեհափառութեան ազնիւ զգացմունքներուն և իւր հպատակացը վրայ ունեցած սիրոյն զգալի նշան մը կրնայ համարուի իւր շնորհքը որ մօտերս ցուցուցաւ լաւբայէն ու Վոլտալիայէն քաղաքական լայնցանաց համար սքսութեան հրաման ընելով որ ամենքն ալ ուրեք կան նէ իրենց հայրենիքը գաւառն առանց թէութեան և պայմանի, միայն պէտք է որ ներկայանան վոնմալիլ Վաղարշի և Ֆէնիլիին, և գրով խոստանան հաւաքման մնալու վեհափառ տէրութեան, և ամենեւին օրինաց գէմ եղած գործքերուն մէջ չխառնուիլ։

Ն. Կոպրու թագաւորը և վեհապետը գրեթէ բոլորն ալ ծամբորդութեան ելած են օգտին։ յայտնի է (2) զի քանի որ կաթոլիկոսին առ կղէ մէջ գրած նամակէն է Ն. Կոպրու ցուցի նոյն խոսքերէն Հ. Վաղարշին Նորիւր անաւար գեցոյն համար գրածներուն անպատեւութիւնը և անհարազատութիւնը որ իբրեւ սոսիք ընդհանուր հայրապետ կը ներկայացնէ պատմութեան մէջ։ Իսկ Ն. Կոպրու մեծանուն վարժապետին, որ անոր ժամանակակից ալ է, գրածներէն կարգաւորները յայտնի կը տեսնեն որ ոչ ինքը և ոչ իւր գաւառնութեան թուղթը և անոր համար եղած ժողովքը ընդունելի եղած են ընդհանուր ազգէն։ Եւսկէ տեսնուած անաւարգեցւոյն ջանքը և բուն նպատակը ազգային եկեղեցոյն հոգին շնորհանք և գրեթէ կործանել է, անոնու իրաւունք և վաղեմի աւանդութիւնները, ու ճէսերը փոխելու ջանք ընելով, որու համար իրաւամբ ժառանգներ է հոգ անունը։

Իսթանբուլ լայն վարժապետին վերջին խոսքէն լաւ կիմանալով թէ Վոլտալիային կաթոլիկոս աւանարգեցւոյն յաջորդը, ինչպէս եղաւ որ համարութեան տուաւ իւր նախորդին գաւառնութեան թղթին և ստորագրեցաւ։ Կանգնելով որ ստորագրութիւնը չտար՝ արժանի չպիտի ըլլար հայրապետական աթոռին։ անոր համար կըսէ Հ. Վաղարշ, թէ «յետ ստորագրելով» և «պապ հաւանութիւնը բոլոր ժողովոյն նստուցին յաթոռն»։ Նոր յայտնի ազգային և հոգեւոր ժողովք մը որ իշխանաց բունութեամբ և եկեղեցականաց յիւստիանանքները կը կազմուի, ինչ բարի բան յուսաւոր է և ինչ ժողովք կանչու է, և թէ

(2) Տես Վոլտալիայի Արեւելոյ ի տարւոյն թիւ 3. 1856։

